

○ “Een mens handelt vaker uit twijfel dan uit geloof”¹

- Over de rijkdom aan interpretatiemogelijkheden rond de bijbelse / historische figuur Judas -

Het lezen van de monoloog Judas van Désanne van Brederode, als stuk afgedrukt in Theater Schrift Lucifer # 8, verleide dramaturg Cecile Brommer tot een verhandeling over de verschillende interpretatiemogelijkheden van de historische en bijbelse figuur Judas Iskariot. Net als veel wetenschappers twifelen verscheidene toneelschrijvers aan zijn kwade bedoelingen. In hun recent geschreven stukken laten zij Judas aan het woord.

Cecile Brommer

Bij het werken aan de voorstelling *De jonge Matthäus*² werd ik me er opnieuw van bewust hoeveel grondstof de bijbelse vertellingen al eeuwenlang leveren voor de westerse kunst. Vanaf Genesis en de verhalen in het oude testament tot en met het leven van Jezus en de verspreiding van de christelijke leer; talloze kunstenaars hebben zich hierdoor laten inspireren voor religieuze en seculiere voorstellingen, op het schildersdoek, in de beeldhouwkunst, voor films, liederen en andere kunstuitingen.

¹ Uit *Judas*, Lot Vekemans, 2006

² Hans van den Boom, 2008

Ook in Nederlandse theatervoorstellingen zitten regelmatig verwijzingen naar dit deel van ons religieuze culturele erfgoed, al is het zeldzaam dat er letterlijk een bijbelverhaal wordt bewerkt. Nu liggen er op mijn bureau twee monologen met de titel *Judas* en de toneeltekst voor *De jonge Matthäus* waarin Judas een hoofdrol speelt. Désanne van Brederode schreef de monoloog *Judas* in 2006 in opdracht van toneelgroep Het Syndicaat; Lot Vekemans schreef, eveneens in 2006, de monoloog *Judas* voor haar eigen theaterstichting MAM en de tekst voor *De jonge Matthäus* is geschreven door Hans van den Boom in 2008 voor een muziektheater-voorstelling van Stella Den Haag³.

Judas Iskariot staat sinds de jaren 70 van onze jaartelling – sinds het Nieuwe Testament werd opgetekend – bekend als de ultieme menselijke slechterik in de christelijke overlevering (naast de duivel als personificatie van het kwaad). En al krijgt hij berouw en brengt hij het geld dat hij met zijn daad verdiende terug, hij is toch met name bekend om het bijbelse gegeven dat hij Jezus overleverde aan de Hogepriesters, waarna Jezus in handen van de Romeinse bezetter kwam en werd terechtgesteld. Als het om een ultieme slechterik gaat, wat drijft toneelschrijvers er dan toe om over een dergelijke eendimensionale figuur te schrijven?

³ In de voorstelling was de toneeltekst gecombineerd met een selectie van arias en koralen uit de *Matthäus Passion* van Bach, live uitgevoerd door het Residentieorkest en operazangers.

De plotselinge opleving van de aandacht voor de Judasfiguur in deze eeuw hangt ongetwijfeld samen met de onthulling van het bestaan van het Evangelie volgens Judas in 2005.⁴

Ik heb begrepen dat er de laatste tijd nogal veel over mij te doen is

Dat ik – zogezegd – in de belangstelling sta
Wéér in de belangstelling sta, moet ik zeggen
Er schijnt zelfs WAARDERING te zijn
VERERING

Nee nee, dat bedoel ik niet cynisch
Het maakt niet uit
Niet echt
Wie mij vereert
Wie mij verguist
Door het ene voel ik mij iets beter
Door het andere iets slechter⁵

In het Evangelie volgens Judas, dat ergens in de jaren 50 of 60 van de vorige eeuw in Egypte werd gevonden maar door zwendel, prijsopdrijving en onwetendheid pas vanaf de jaren 90 kon worden bestudeerd, wordt de slechtheid van Judas ontkracht. Een belangrijke zin hierin is 'Ik weet wie jij bent'. Judas wist wie Jezus was, zo leert dit

⁴ De Nederlandse journalist Henk Schutten onthulde in Het Parool op Goede Vrijdag 2005 het bestaan van het evangelie. Er volgde een lezing in Genève door Rodolphe Kasser op het achtste internationale congres van Koptische studies. Dit was het eerste openbare wetenschappelijke bericht over het gevonden manuscript.

⁵ Lot Vekemans, *Judas*

evangelie. Jezus wijdde hem in en leerde hem dat ook hij deel uitmaakte van een goddelijk plan. Het 'verraad' dat Judas pleegt, doet hij als het ware in opdracht van Jezus als afgezant van God, zodat deze door het proces en de terechtstelling de onsterfelijkheid bereikt. Er bleek dus nuance mogelijk in de rechtlijnige opvattingen over de figuur Judas.

Er is niet veel onderzoek nodig om meer kanttekeningen bij de zogenaamde kwaadheid van Judas te plaatsen. Als je alleen al de vraag stelt waaróm hij dit zogenaamde verraad eigenlijk pleegde, kom je in een wijdvertakt onderzoeksgebied terecht waarin feiten, meningen en gissingen elkaar aan moeten vullen, waarin wetenschappers over de meest kleine details heftig met elkaar in debat zijn, waar bij tijd en wijle oude documenten worden gevonden die een hele nieuwe zienswijze op de materie bevatten.

Om te beginnen is 'slechterik' eigenlijk geen goed woord om deze figuur te classificeren. Want een slechterik is in de verteltraditie meestal een domme en/of kwaadaardige boef die wellicht onverbeterlijk is, maar die opgesloten of uitgeschakeld kan worden zodat hij of zij niet opnieuw tot slechte daden overgaat. Judas' daad is echter eenmalig en onomkeerbaar. Hij verraadde zijn vriend en leermeester Jezus en door zijn toedoen belandde Jezus aan het kruis.

Hij beging dus een misstap, daar zijn de meeste bronnen het wel over eens. Maar was het puur kwade zin of speelden er andere, minder eenduidige motieven?

Alliedrie de toneelschrijvers geven ruimte aan deze vraag, maar behandelen en beantwoorden hem verschillend, van politiek-historisch tot psychologisch. In ieder geval geven alliedrie de toneelschrijvers Judas het woord om vanuit zijn graf te spreken en zijn handelen toe te lichten.

Laat ik eerst eens inzoomen op de daad van Judas. Deze vindt volgens de bijbelse evangeliën plaats rond Pesach, het joodse Paasfeest. Na zijn triomfantelijke intocht in Jeruzalem en heldhaftige optreden in de tempel⁶, vertrekt Jezus met de discipelen naar een klein dorpje net buiten de stad, Betanië, waar ze de maaltijd gebruiken. Een vrouw giet aldaar dure olie over Jezus' hoofd, tot ontzetting van zijn volgelingen. De evangelist Matteüs vervolgt: "Daarop ging een van de twaalf, die met de naam Judas Iskariot, naar de hogepriesters en zei: 'Wat krijg ik van u als ik hem aan u uitlever?' Ze betaalden hem dertig zilverstukken. Vanaf dat moment zocht hij naar een gunstige gelegenheid om hem uit te leveren."⁷ Dit moment komt als Jezus gaat bidden op de Olijfberg bij Jeruzalem en drie van zijn leerlingen vraagt bij hem te blijven en wellicht op de uitkijk te staan – hij wist immers dat hij gezocht werd. De drie vallen echter telkens in slaap en uiteindelijk wordt Jezus daar opgepakt. In het evangelie van Marcus staat het als volgt: "Toen hij voor de derde maal terugkwam, zei hij tegen hen: 'Liggen jullie daar nog steeds te slapen en te

⁶ Hij zou de tollenaars (belastinginnern voor de Romeinse bezetter) en duivenverkopers de tempel uitgegoid hebben.

⁷ Het evangelie volgens Matteüs, Bijbel (uitgave Nederlands Bijbelgenootschap, 2004), p.1942

rusten? Het is zover: het ogenblik is gekomen waarop de Mensenzoon wordt uitgeleverd aan de zondaars. Sta op, laten we gaan; kijk, hij die me uitlevert, is al vlakbij.' Nog voor hij uitgesproken was, kwam Judas eraan, een van de twaalf, in gezelschap van een met zwaarden en knuppels bewapende bende, die door de hogepriesters, schriftgeleerden en oudsten was gestuurd. Met hen had zijn verrader een teken afgesproken. Hij had gezegd: 'Degene die ik kus, die is het.'⁸

Als gevolg van deze afspraak komt Jezus voor het gerecht. Hij slaagt er niet in een overtuigende verdediging te voeren – het vermoedelijk corrupte gerechtshof geeft hem ook geen gelegenheid, of Jezus doet er expres het zwijgen toe en wordt uiteindelijk door de raad van Joden, het Sanhedrin, uitgeleverd aan de bezetter en veroordeeld tot de kruisdood. De naam Judas is sindsdien synoniem voor verrader.

Judas Iskariot:

Verradersgeld: Judasgeld.

Valse groet: Judasgroet.

Vosachtig haar: Judashaar. (...)

Kiespijn: Judasgreep.

Valse lach: Judaslach. (...)

Geen mens zal zijn kind nog ooit Judas noemen.⁹

⁸ Het evangelie volgens Marcus, Bijbel, p.1978

⁹ Uit Hans van den Boom's *De jonge Matthäus*.

Van den Boom heeft zich voor de vorming van 'zijn' Judas onder meer laten inspireren door de artikelen van theoloog Hilde Burger over de gebeurtenissen tijdens de laatste dagen van Jezus¹⁰. Een belangrijk motief voor het verraad wordt door Burger gezocht in de gebeurtenissen in Betanië. Zij betoogt dat Judas tot en met de intocht in Jeruzalem overtuigd was van Jezus als de nieuwe koning. Jezus was de beloofde messias¹¹ die Jeruzalem zou heroveren op de Romeinse bezetter en die de collaborerende Hogepriesters zou verjagen. Tot Jezus zich in Betanië met dure olie laat zalven door een onbekende vrouw. Judas begrijpt deze handeling niet, net zo min als de andere discipelen. In een dialoog in *De jonge Matthäus* tussen Judas en zijn (fictieve) dochter komt dit naar voren:

Isabel Iskariot: Waarom zo boos?

Judas Iskariot: Ga naar huis.

Isabel Iskariot: Dat je vriend Jezus in Betanië bij Simon de melaatse is geweest, en dat hij zich daar heeft laten verleiden door een vrouw die niemand kende, die zijn

¹⁰ Hilde Burger, *Donkere majesteit*, 1994, p.174 e.v.

¹¹ De titel *Christus* komt van het Griekse woord *christos*, dat in het Hebreeuws *masjje'ach* betekent, hetgeen in het Nederlands vertaald is met *messias* of *gezalfde*. Het woord *gezalfde* wordt in de joodse traditie gebruikt voor koningen, priesters en profeten, en er was de verwachting van de komst van "Gods gezalfde", die het joodse volk verlossen zou van de Romeinse overheersing. Bron: Wikipedia, lemma: 'Jezus (historisch-kritisch)'.

Theater Schrift Lucifer #8, voorjaar 2009

hoofd liefdevol met zachte handen gebalsemd heeft, met één van de allerduurste oliën uit heel Palestina. Dat betekent dan toch niet dat je zo boos op mij hoeft te zijn? Pappa, alsjeblijft?

Judas Iskariot: Ga naar huis Isabel, in godsnaam. Waarom, waarom, waarom hebben we die balsem niet meteen uit haar handen gerukt, en onmiddellijk verkocht om het geld aan de armen te geven? Zoals Hij het ons geleerd heeft.

Isabel Iskariot: Omdat je nog genoeg armen in je leven zou zien, heeft hij toch gezegd...

Judas Iskariot: Ga naar huis Isabel, bemoei je er niet mee.

Isabel Iskariot: En hem binnenkort nooit meer.

Judas Iskariot: Naar huis!

Had Jezus niet, zoals evangelist Matteüs beschrijft, de discipelen opgedragen om alles wat zij hadden, te verkopen om de opbrengst aan de armen te geven? Jezus wijst hen er echter op dat de vrouw juist goed handelt; ze heeft zijn lichaam op deze manier voorbereid op het graf. Maar waar was dan de messiaanse belofte van een nieuw koninkrijk dat zou komen, als Jezus beweerde spoedig te sterven? "Het is dán, *tote*, dat hij, één van de twaalf, Judas Iskariot, naar de overpriesters gaat. Vanuit de verontwaardiging. Het is een Toragebod

de valse profeet en droomdromer uit Israël te verwijderen.” Zijn daad is “een vertolking van de teleurstelling dat de messias zich liet zalven nog voordat hij heeft bevrijd, nee zelfs spreekt van zijn begrafenis”.¹²

Judas hoopte wellicht, zo maakt de theorie van Burger aannemelijk, dat Jezus zich voor de Hogepriesters op een dusdanige manier zou verdedigen, dat hij ook deze heersende klasse zou overtuigen van zijn messiaanse visioen. Dat Judas de leider van zijn groep overleverde aan de Hogepriesters stond in dienst van ‘de goede zaak’. Judas wilde Jezus op de proef stellen, zoals God Abraham op de proef stelde.¹³ Vanuit deze zienswijze kun je Judas, onder meer door het berouw dat hij toont nadat zijn verraad anders uitpakt dan verwacht, een tragisch personage noemen. Hij begaat een misstap in de volle overtuiging dat hij dat moet doen. Als Jezus geen verdediging voert maar zwijgt, ziet Judas pas werkelijk wat hij teweeg heeft gebracht. Als hij beseft dat dit niet meer te herstellen is, pleegt hij zelfmoord.

Ook het personage Judas dat Désanne van Brederode schept, is verontwaardigd, onthutst. Ook hier heeft deze emotie te maken met het feit dat Jezus niet lijkt te handelen met het oog op de beloofde toekomst, dat hij afwijkt van de voor de hand liggende weg naar een nieuwe wereldorde. Hij geeft zijn gaven namelijk niet

¹² Hilde Burger, *Donkere majesteit*, p.197

¹³ Voor de opvatting dat Judas Jezus op de proef stelde zoals God Abraham beproefde, zie: Jan Rot, *Dagboek Mattheus, Verhaal van een hertaling*, 2006.

door aan zijn discipelen. Wat als hij overlijdt, vraagt Judas hem, maar Jezus lijkt geen voorzorgsmaatregelen te willen treffen om de komst van het beloofde koninkrijk veilig te stellen. Na de ontmoeting met een oude vriend die hem hierop wijst, begint Judas te drinken:

“Maar na de laatste slok wist ik het zeker: Jezus kwam niet eerlijk voor zijn machtshonger uit. Die speelde dat hij democratisch was, dat iedereen meetelde, dat zijn koninkrijk voor iedereen binnen handbereik lag. Wat bedoelde Hij eigenlijk met: ‘Ik kom geen vrede brengen, maar tweedracht zaaien?’ Altijd die raadsels, als je vroeg hoe bedoel je dit dan, en dat, mompelde hij iets over de wil van de Vader, schoof hij de verantwoordelijkheid af naar een Hogere, Onzichtbare macht waarmee hij en hij alleen een lijntje had. Lekker makkelijk. Nee, macht, dat wilde hij niet, hoor. Bah, smerig, macht, o, gruwel... Nee, nee, dat nooit. Zijn koninkrijk was ‘niet van deze wereld.’ Weer zo'n doodoener. Het gepeupel een gelukkig leven voorhouden, als een vette worst voor hun armzalige tronies, en als ze dan helemaal klaar zijn voor een omwenteling in hun eigen hart, stad, land, wereld, gauw die worst de lucht intrekken. ‘Nee-hee, ik bedoelde niet dat er nú al... Niet hier op aarde, ben je gek! Mijn koninkrijk beërf je pas na je dood, hè?’ God, wat een uitstel van executie. Zo kan ik het ook.”¹⁴

Deze woede, in combinatie met een sluipend gevoel van miskennis én een grote hoeveelheid drank, zijn de

¹⁴ Désanne van Brederode, *Judas*, 2006

aanleiding om de Hogepriesters te bezoeken. Hier dus geen politieke of utopische visie die tot het verraad leidt, maar vooral een vorm van puberale verongelijkheid. De overwegingen van de *Judas* van Lot Vekemans zijn eveneens persoonlijk van aard maar daarentegen heel nuchter:

Ik wilde hem WAKKER schudden
Iemand moest dat doen

Iemand moest hem laten zien dat zijn hele idee van de
vervulling van de profetieën een waanidee was, een
droom

Ik wilde hem niet dood

Ik wilde hem wakker schudden

Ik wilde samen met hem verder gaan

Samenvattend kun je drie beweegredenen voor Judas' daad onderscheiden die de toneelschrijvers suggereren (waarbij ik het feit dat het om fictie gaat even buiten beschouwing laat): Jezus wakker schudden (Vekemans); Jezus op de proef stellen, hem een laatste kans geven zich ten overstaan van volk en Hogepriesters te verantwoorden (Van den Boom); Jezus een lesje leren, zijn werkelijke karakter aan het licht brengen (Van Brederode). Het Evangelie volgens Judas oppert dan nog de mogelijkheid dat Judas deel uitmaakte van een groter goddelijk complot.

Een volledig andere visie wordt vertegenwoordigd door een opmerkelijke persoon tussen de wetenschappers:

filmregisseur Paul Verhoeven¹⁵. Hij is al zijn hele leven gefascineerd door Jezus en mag als enige niet-theoloog aanschuiven bij het 'Jesus Seminar'. Deze denktank stelt zich tot doel om de historische figuur Jezus en de mythische bijbelfiguur Jezus van elkaar te onderscheiden.¹⁶ In zijn boek *Jezus van Nazareth* wijdt Paul Verhoeven ook een hoofdstuk aan Judas. Hierin stelt hij onomwonden dat Judas al geen deel meer uitmaakte van de groep van Jezus tijdens het laatste avondmaal. De evangelisten en andere vroeg-christelijke geschiedschrijvers hebben hem terug in de groep discipelen geplaatst, omdat ze het bestaan van een afvallige liever verdonkeremaanden. Ze combineerden handig de figuur van de deserteur Judas met de figuur van de verrader die de schuilplek van Jezus verried.¹⁷

In dezelfde lijn maakt Lot Vekemans gebruik van een sterke omkering als ze Judas laat zeggen: "Ik kan je één ding zeggen: / Hij is niet gestorven voor jouw zonden / Schei toch uit / Schei toch uit ja / Hij is niet gestorven voor jouw zonden / Als er al iemand gestorven is voor jouw zonden dan ben ik dat / Ik ja".¹⁸

¹⁵ Bekend van films als *Turks Fruit* (1973), *Soldaat van Oranje* (1977), *RoboCop* (1987), *Basic Instinct* (1992) en *Zwartboek* (2006)

¹⁶ "Vijftien jaar lang heeft het Seminar daarover gestemd. De resultaten daarvan werden vastgelegd in twee boeken die in vier kleuren zijn gedrukt. Eenvoudig gesteld: rood betekent dat Jezus dat echt heeft gezegd of gedaan, paars dat Jezus *zoiets* heeft gezegd/gedaan, grijs staat voor 'misschien, wie weet', en zwart: nooit gezegd, nooit gedaan." Paul Verhoeven, *Jezus van Nazareth*, 2008, p.11/12

¹⁷ Idem, p.196 e.v.

¹⁸ Lot Vekemans, *Judas*

Als Judas dan geen kwade bedoelingen had, juist deel uitmaakte van Gods *masterplan*, dat verraad misschien helemaal niet pleegde, of zelfs degene zou kunnen zijn die voor onze zonden is gestorven, waar is het dan misgegaan? Na de verwoesting van de tempel in 70 n.C. liepen de spanningen tussen joden en christenen (veelal bekeerde joden) hoog op. Van Paulus, die in de eerste eeuw na Jezus' dood kerken stichtte en het Christendom verspreidde, wordt gezegd dat hij de geschiedenis herschreef in het voordeel van de nieuwe religie. En al heeft geen van de vier evangelisten het over 'verraad' of 'verrader' - zij gebruiken het woord 'uitleveren' of 'overleveren' - ook zij namen de gelegenheid te baat om de gebeurtenissen wat te verdraaien.

Met name Matteüs, die nu in de Bijbel als eerste evangelist aan het woord mag komen maar historisch gezien pas ná Marcus de overlevering boekstaafde¹⁹, was nogal fanatiek in het herschrijven van de geschiedenis. "Het evangelie van Mattëus legt Jezus felle en vrij onstichtelijke beschimpingen aan het adres van de 'schriftgeleerden en Farizeeën' in de mond waarin Jezus hen uitmaakt voor waardeloze huichelaars. Afgezien van het feit dat dit een lasterlijke verdraaiing van de feiten is en in flagrante tegenspraak met de barmhartigheid die zijn missie heette te kenmerken, is die bittere veroordeling van de Farizeeën vrijwel zeker niet authentiek."²⁰ Paul Verhoeven voegt daaraan toe: "Ook

¹⁹ De meeste bijbelvorschers gaan er ook vanuit dat het evangelie van Marcus betrouwbaarder is.

²⁰ Karen Armstrong, *Een geschiedenis van God*, 1993, p.101

het Nieuwe Testament is een vorm van entertainment, de evangelisten hebben gedacht: hoe houd ik de lezer bij de les? Hoe kan ik de toehoorder winnen voor mijn visie? Hoe behaag ik mijn publiek? En: wat kan ik beter weglaten omdat het 'onprettig' is, of – politiek gezien – gevaarlijk?"²¹ In Verhoevens optiek was er een verrader, een onbekende, die aan de Hoge priesters de schuilplek van Jezus doorseinde. Dit verraad was een vuile streek, maar Judas had er part noch deel aan; hij had de groep rond Jezus al verlaten.

Enkele opvattingen over de historische Judas lijken door veel vorsers te worden gedeeld²², namelijk: Judas en Jezus waren lid van een politieke groepering die tegen de Romeinse bezetter streed. Jezus was een bekende gebedsgenezers en leider van de groep. Het zogenaamde 'verraad' van Judas kan vanuit die opvatting gezien worden in het licht van het utopische verlangen van de vrijheidsstrijder. Het verbaast dus niet als toneelschrijvers die Judas als hoofdpersoon kiezen zijn politieke engagement naar voren halen om de eenduidige opvattingen over deze figuur te nuanceren. Voor de behoefte aan die nuance kan ik twee oorzaken suggereren: enerzijds maakt het Judas tot een interessant dramatisch / tragisch personage, anderzijds is het misschien zo dat wij anno 2009 meer behoefte

²¹ Paul Verhoeven, *Jezus van Nazareth*, p.15

²² Onder meer: Hilde Burger *Donkere majesteit*, *Bijbelverhalen tegendraads gelezen*; Wikipedia, *Judas Iskariot*; Karen Armstrong, *Een geschiedenis van God*; Charles Vergeer, *Een nameloze*, e.a.

hebben aan de grijswaarden tussen wit en zwart, tussen goed en slecht dan rond het begin van de jaartelling?

Regisseur en schrijver Hans van den Boom vroeg zich af waarom het verhaal over Jezus een slechterik nodig had, waarom Goed en Kwaad in twee kampen moesten worden verdeeld, en wie deze man Judas eigenlijk was.

Op de eerste vraag formuleerde hij in de voorstelling geen antwoord, de tweede vraag kwam daarentegen ruimhartig aan bod. In een van zijn eerste zinnen in *De jonge Matthäus* zegt Judas:

“Ik ben Judas Iskariot en heb in mijn leven een paar dingen gedaan, die ik beter niet had kunnen doen. Maar ik heb het gedaan met de volle overtuiging, en met het idee dat ik er goed aan deed. Misschien voortgedreven door wanhopige teleurstelling?”

Deze Judas had zijn hoop gevestigd op Jezus als de verlosser, die het visioen waar zou maken van een verenigd Palestina, “voortbordurend op de visioenen van Ezechiël en Jeremía, waarin Judea en Israël samen één land zullen vormen”²³.

Ook Désanne van Brederode haalt het idealisme van Judas naar voren. Judas heeft een bescheiden vorm van sociaal engagement, ontleend aan zijn eigen ervaringen. Hij hoopt op een wereld zonder ‘smerige bordelen, goed verstopt achter fonkelende façades’, zonder ‘uitgemergelde kinderen’. Hij volgt Jezus, die hij een revolutionair noemt, in de hoop op het door hem beloofde

koninkrijk. In ruil voor deze belofte wil hij wel een massagodsdiens voor hem scheppen, “met kruisen wentelend als zonnen, met de verering van het gezonde, vitale lichaam, met de belofte van een totale oorlog of totale vrede, net hoe het uitkomt, als het maar totaal is, absoluut”.

Van Brederode portretteert Judas als een intellectuele aanhanger van Jezus die tobt met zijn geloof in de wonderen en voorspellingen van zijn vriend en leermeester. Een ontmoeting met een oude vriend heeft zijn twijfelen aangewakkerd. Deze vroegere drankmaat heeft hun buitensporige leventje van weleer nogal driftig voortgezet en zit nu als een stinkende zwerver aan de stadspoort. Judas slaagt erin om de man op wonderbaarlijke manier te ‘genezen’ – Nahoem gaat fluitend, fris en fruitig op huis aan, alwaar hij in weelde verder zal leven. Sprookjes bestaan in deze wereld, maar helaas heeft Nahoem het zaadje van twijfel dat in Judas op zijn kans wachtte, doen ontkiemen. “Als je werkelijk het beste met iedereen voor hebt, en je hebt verdomme twaalf leerlingen, discipelen of voor mijn part vrienden [...] Dan zorg je er toch voor dat die vrienden het werk gedurende jouw afwezigheid kunnen voortzetten?! Wat, als Jezus plotseling doodgaat? Wie neemt de boel dan over?” Na dergelijke aantijgingen van Nahoem begint Judas zijn goeroe Jezus te zien als een “door-en-door Joodse oplichter”, een “mies mannetje” dat uitsluitend wordt gedreven door machtshonger. De uitspraken van Jezus die hem eerst op een voetstuk zetten, interpreteert Judas nu uitsluitend vanuit dit perspectief.

²³ Hans van den Boom, *De jonge Matthäus*

Judas kwam naar eigen zeggen, in de monoloog van Van Brederode, op school in de knel met zijn intelligentie; hij had meer honger naar kennis dan de leraren (“die zogenaamde wijze mannen met hun grijze baarden”) konden aanbieden. Hieruit verklaart hij zijn losbandige leven. Jezus spreekt hem op een ontvankelijk moment aan (“met mijn door-en-door cynische dronken rotkop stond ik ooit achteraan in een rij...”) en kiest dan ook nog de juiste woorden. Judas is in de kern van zijn wezen getroffen: “Durfde ik arm van geest te worden? Was dit niet de moeilijkste opdracht die mij ooit gegeven was? Was dit niet de vraag waarop ik had gewacht... De pijnlijkste hersenkraker? En hoe kon ik de vraag beantwoorden, anders dan door mezelf met hoofd en hart, en met hart en ziel, en met ziel en geest, en huid en haar aan die vreemde, helderziende leermeester over te geven?”

De auteur lijkt mij te willen vertellen dat het geloof een bevrijding kan betekenen van een hinderlijke vorm van hyperintelligentie. Het intellect hoeft de daad van geloven niet in de weg te staan, al blijft duidelijk dat deze daad telkens weer gepleegd moet worden. Dit Judaspersonage beschrijft zichzelf als een nogal pientere jongen die nergens met zijn slimheid terecht kan. Dit puberachtige zelfbeeld, deze *sehnsucht* komt hij niet te boven omdat hij zich, voordat hij volwassen kan worden, tot een geloof bekeert dat hem vraagt ‘arm van geest’ te worden. Désanne van Brederode schreef de monoloog in 2006. Ik herinner me dat de filosoof in hetzelfde jaar in boekvorm een pamflet uitbracht, getiteld *Modern dédain*.

Hierin neemt zij het op voor de intellectueel. Ze stelt een in mijn ogen zeer brandende kwestie aan de orde, namelijk de teloorgang van (het respect voor) het intellect en de intelligentsia. (Zoals in de vorige editie van Lucifer besproken, stelt David van Reybrouck in *Pleidooi voor populisme* de intellectuelen zelf hiervoor verantwoordelijk.)

Ondanks dat Van Brederode ruim aandacht besteedt aan de psychologische overwegingen van het Judaspersonage en in andere publicaties een pleit houdt ten gunste van het intellect, lijkt het erop dat zij in deze monoloog denken en geloven als een tweeheid poneert die moeilijk te verenigen is en waarbij het geloven rust en vrede biedt, het denken daarentegen onrust, ongenoegen. Het denken kan zelfs leiden tot het verraden van je beste vriend en leermeester. Interessant is dat zij aandacht besteedt aan de fascinerende overgang van weten naar geloven, van kritische distantie naar overgave, van (gezonde) scepsis naar (blind) vertrouwen. Het is er ineens, al ‘geloof’ ik het in het geval van deze Judas niet.

Sterk zijn in dit licht de woorden die Judas spreekt over twijfel en geloof in de monoloog van Lot Vekemans. Zowel Vekemans als Hans van den Boom laten Judas’ twijfel zien. “Weet je wat nog veel erger was dan die klap die hij me gaf? (...) Zijn twijfel, zijn hartverscheurende twijfel, / die ik in zijn ogen las, voordat hij me sloeg. / Hij twijfelde, hij twijfelde of hij er wel goed aan had gedaan /

naar het Sanhedrin te gaan, om zijn vriend uit te dagen”, zegt Isabel, de dochter van Judas in *De jonge Matthäus*. Lot Vekemans beschrijft het prachtig, ze laat Judas zeggen:

Ik heb in heel veel geloofd
En aan heel veel getwijfeld
Sterker nog: ik heb aan alle dingen getwijfeld waar ik ook
in geloofd heb
Echt
En weet je wat ik ontdekt heb?
Een mens handelt vaker uit twijfel dan uit geloof
Ja dat klinkt... onwaarschijnlijk?
Je denkt misschien dat de mens vooral handelt uit geloof
Maar dat is niet zo
Geloof vraagt niet om actie
Twijfel wel
Geloof wil je behouden
Twijfel wil je kwijt
Daar moet je iets voor doen
Wie twijfelt moet beslissen
Om te kunnen blijven leven
Om deel te nemen
Om jezelf niet weg te laten vagen
Uit te vege
Twijfel is het zwarte gat tussen twee acties
Is de weg van het een naar het ander
Ja zo zie ik dat.

De twee *Judas*-monologen en de tekst voor vier acteurs en musici *De jonge Matthäus* laten zien hoe rijk aan

interpretatiemogelijkheden de (historische, bijbelse) figuur Judas is. Aan regisseurs en acteurs de uitdaging om te verbeelden waar Judas op uit is, waarom hij de moeite neemt om in de 21^e eeuw, na zovele jaren tot een publiek te gaan spreken, om zijn verhaal te vertellen. Is hij uit op sympathie, genoegdoening of zijn eigen gelijk, en tot wie richt hij zich eigenlijk?

Cecile Brommer is redactielid van Theater Schrift Lucifer

Met dank aan dr. E.J.P. Brommer, auteur van *De bijbel voor denkers*, Amphora Books Amsterdam, 2003.

Judas (2006); auteur: Lot Vekemans / spel: Han Kerckhoffs / regie: Allan Zipson / toneelbeeld: Manny Dassen / première: 2 maart 2007

Judas Iskariot (2006); auteur: Désanne van Brederode / in opdracht van het Syndicaat i.h.k.v. festival *God zoekt het Syndicaat (en hier is het)* / spel: Niek van der Horst / regie: Daniëlle Wagenaar.

De jonge Matthäus (2008): tekst en regie: Hans van den Boom / muziek: Matthäus Passion - Bach / dirigent: Johannes Leertouwer / musici: Residentie Orkest / zang: (oud) studenten diverse conservatoria / spel: Paul R. Kooij, Floor van Berkestijn, Erna van den Berg, Rik Engelgeer / jongenskoor: Haags Matrozenkoor / dramaturgie: Cecile Brommer / decor en licht: Bart Visser / kostuums: José Huibers / geluid: Jeroen Bas / première: 26 maart 2009